

De verwoeste tradities van Lewis Nkosi

Zelfs Mandela maakt die denkfout

In de roman *Mandela's ego* van Lewis Nkosi, een van Zuid-Afrika's meest vooraanstaande literaire critici en schrijvers, is Nelson Mandela de mentale reddingsboei voor dolende individuen. Hij inspireert tot seksuele veroveringen, zijn arrestatie veroorzaakt een impotentie waartegen geen viagra gewassen blijkt. Een gesprek over hoe de apartheid culturele tradities verwoestte. Tekst: Gitte Postel

Van Lewis Nkosi verscheen voor het eerst sinds dertien jaar weer een nieuwe roman, *Mandela's ego*, een uiterst ironisch boek met een serieuze en melancholische ondertoon. Het gaat niet over Mandela. "Eigenlijk had de titel Mandela's alter-ego moeten zijn. Maar dat is toch geen gezicht?" Nkosi is moe. Hij is 70 en nog niet hersteld van zijn laatste reis naar Zuid-Afrika. Nadat hij in 1961 het land verliet – hij kreeg een beurs voor studie in de Verenigde Staten en mocht alleen vertrekken als hij beloofde niet terug te keren – bleef hij onverminderd commentaar leveren op de politieke en culturele ontwikkelingen in zijn geboorteland, al bereikten zijn geschriften het Zuid-Afrikaanse publiek maar mondjesmaat. Ook na het aantreden van de ANC-regering bleef zijn onafhankelijke stem klinken. Tegen het gangbare zwijgen in schreef hij openhartig over seksualiteit.

Lewis Nkosi, geboren in Durban en tegenwoordig woonachtig in Basel, is de laatste van Zuid-Afrika's *angry young men* uit de journa-

listiek van de jaren vijftig, die in een weergaloze stijl de Zuid-Afrikaanse samenleving beschreven en fotografeerden. Ze worden wel de *Drum*-generatie genoemd, naar het fameuze weekblad dat in de jaren vijftig populair was onder de zwarte bevolking.

Sinds de laatste eeuwwisseling is Nkosi in zijn geboorteland weer wat zichtbaarder geworden. Hij is spreker op conferenties en festivals, gastdocent bij meerdere universiteiten. In 2002 kreeg hij zijn eerste Zuid-Afrikaanse paspoort en werd zijn tweede roman, *Underground People*, dat tot dan toe alleen in een Nederlandse vertaling (*De vermissing*, 1993) was verschenen, in Zuid-Afrika gepubliceerd. *Mating Birds* (*Paringsvlucht*, 1987), het boek waarmee hij internationaal furore maakte, werd in 2004 opnieuw uitgegeven. Vorig jaar verscheen *Still beating the drum. Critical perspectives on Lewis Nkosi*, een lijvig boek met interviews en essays van en over hem.

Mandela's ego gaat over de gevaren die kleven aan heldenverering, maar ook over het afbrokkelen van traditie en het ontbreken van

goede vervangende kaders. De apartheid was een vervreemdend systeem dat geen enkele steun kon bieden aan dolende, zoekende individuen. Die gedachte is herhaaldelijk in Nkosi's romans verwerkt. Dumisa, de hoofdpersoon in het nieuwste boek, groeit op in de gespleten wereld van de jaren vijftig: met een moeder die heilig gelooft in christelijke waarden en hem naar de missieschool stuurt, en een vader die stamhoofd is en vasthoudt aan de Zulu-traditie, maar zich steeds meer terugtrekt in zijn hut, van waaruit hij somber naar de bergen staart. Het liefst luistert Dumisa naar zijn stadse oom en diens verhalen over Mandela, *The Big Man*, ook wel De Zwarte Pimpel genoemd, omdat hij altijd weer weet te ontsnappen aan de politie.

Dumisa's vader zorgt ervoor dat Dumisa na zijn eerste natte droom de traditionele initiatierite ondergaat die van hem een man

moet maken. Hij wordt geacht die nacht het vee te verstoppen, maar hij doet dit zo goed, dat hij bang wordt dat ze hem niet zullen vinden en in plaats van een man een 'verloren of misplaatst object' zal worden. Nkosi: "Dumisa trekt voortdurend de traditie in twijfel; hij zoekt en rekt de grenzen op van zijn culturele identiteit. Met het verbergen van het vee op een blanke boerderij doet bij iets ongehoords. Niemand zou zoiets in zijn hoofd halen: hij overtreedt alle zwarte én blanke regels. En omdat niemand hem kan vinden, ontmaskert hij de traditie als een spel: we doen allemaal maar alsof, en doe het niet te goed, want dan werkt het niet meer. Op dat moment wordt hij bang; hij wil gevonden worden, hij wil erbij horen, hij weet opeens niet meer of hij de traditionele structuur wel uit elkaar wil laten vallen."

Toch gaan bij Dumisa vanaf het moment dat hij door zijn neven 'net als Mandela' op de schouders wordt genomen omdat hij iedereen te slim af geweest is, de remmen los. Hij vereenzelvigd zich met zijn held en probeert hem te evenaren door met behulp van een eigenhandig gechoreografeerde paringsdans zoveel mogelijk vrouwen te versieren. Deze link tussen seks en politiek is terug te vinden in de term *amandla*. Als strijdkreet van het ANC werd het vaak vertaald met 'macht', maar *amandla* betekent ook 'vruchtbaarheid', 'werk' en 'begeerte'. Nkosi: "In een rurale setting als die van Dumisa, is mannelijkheid gerelateerd aan zo veel mogelijk seksuele veroveringen, en Mandela wordt daarmee in verband gebracht, ja. Maar het is niet iets exclusief mannelijks. Vrouwen hielden zelf ook niet van mannen die niet succesvol waren bij de vrouwen. Ik gebruik het woord *isoka*. Dat betekent niet alleen minnaar, het is ook iemand met charisma, en die eigenschap werd door vrouwen bijzonder

Lewis Nkosi

“Wat mij altijd irriteert bij de aidsbestrijdingslobby, is dat men de aidsepidemie wijt aan de post-apartheidsregering”

gewaardeerd. Tegelijkertijd overdrijft Dumisa natuurlijk verschrikkelijk, hij is losgeslagen, er is iets verstoord in die gemeenschap. Voorheen zouden meisjes door oudere zussen en nichten in het gareel zijn gehouden, en zouden jongens zwaar gestraft zijn als ze een meisje zwanger hadden gemaakt.”

Die verstoring is volgens Nkosi ook de belangrijkste oorzaak voor de ongebreidelde verspreiding van aids. In een venijnige bijzin in *Mandela's ego* legt Nkosi de verantwoordelijkheid bij de apartheidsregering. Nkosi: “Wat me altijd irriteert bij ngo's en de aidsbestrijdingslobby – zelfs Mandela maakt die denkfout – is dat men naar aanleiding van domme opmerkingen van Thabo Mbeki en Jacob Zuma de aidsepidemie wijt aan de post-apartheidsregering. Bestrijding van aids is een bijzonder complexe zaak. Denk je dat het toevallig is dat het zo snel het platteland is binnengedrongen? De massale verspreiding van geslachtsziekten dateert van veel eerder. Al die mannenpensions waar elke week door beheerders vrouwen werden binnengelaten zodat de gastarbeiders aan hun gerief konden komen. Vrouwen die besmet waren, mannen die de ziektes mee terugnamen naar het platteland, waar traditioneel nooit zo met seks zou zijn omgesprongen. De Zulu-traditie was veel beter in staat seksualiteit te reguleren dan het christendom, dat seks voor het huwelijk verbiedt. Je kunt seks niet verbieden. Toen ik op school zat, raakten veel medeleerlingen, een hele generatie bijna, zwanger. Ze werden van school gestuurd omdat ze gezondigd hadden. Vroeger zou men tegen ze gezegd hebben: ‘als je bij iemand wilt slapen, ga je gang, als je maar zorgt dat je niet zwanger wordt.’ Het afbrokkelen van de traditie is veel eerder verantwoordelijk voor de verspreiding van aids. Ik bedoel niet dat je terug moet naar

het verleden – je kunt niet opnieuw kind zijn, heeft iemand eens gezegd; alleen maar kinderlijk. Het oude herstellen is onmogelijk, herstellen impliceert al dat je erbuiten staat. Maar het zou wel goed zijn eens grondig te onderzoeken hoe verstrekkend de gevolgen zijn geweest van het botsen van traditionele en moderne waarden.”

Over het effect van politieke en sociale ontwikkelingen op de individuele beleving van liefde schreef Nkosi al in zijn eerste, omstreden roman *Paringsvlucht*. Hierin raakt Sibiya verloren in de grote stad en wordt hij geobsedeerd door een blanke vrouw. Uiteindelijk staat hij terecht voor verkrachting. Hoewel hij aanvankelijk van zijn onschuld overtuigd was, weet hij tenslotte zelf niet meer wat waar is: overgeleverd als hij is aan een apartheids-systeem dat geen enkele steun biedt. In *Mandela's ego* laat Nkosi zien hoe deze vervreemding in de jaren vijftig en zestig doorwerkte, tot in zwarte woonoorden waar behalve een paar toeristen en een missiepater geen blanke te vinden was. De oude rolmodellen

voldeden niet meer, maar waar waren de nieuwe? Nkosi: “Heldenverering was geen oplossing, het is gevaarlijk. Beelden werden handelswaar: Mandela is geconsumeerd door de media en de rest van de wereld. Dumisa gebruikt Mandela om zichzelf mentaal over-eind te houden.”

Dit alles lijkt te raken aan een heikele kwestie: in de recente spraakmakende verkrachtingszaak tegen Jacob Zuma grijpt de voormalige vice-president volgens *Newsweek* “terug op de patriarchale Zulu-cultuur om aan te tonen dat zijn slachtoffer het ernaar gemaakt had.” Van oudsher, zegt Zuma, had hij geleerd dat “een vrouw achterlaten in een dergelijke [seksueel opgewonden] staat het slechtste is dat een man kan doen.” Nkosi reageert geïrriteerd wanneer dit in verband wordt gebracht met zijn boek. “Zuma kan van alles zeggen om zich te verdedigen. Wat heeft dat te maken met ‘de patriarchale Zulu-cultuur’? Amerikaanse en Europese mannen die voor verkrachting terechtstonden, hebben dezelfde soort dingen gezegd. Soms is het waar, soms niet. Mijn boek heeft niets met verkrachting te maken. Ik heb het ook niet geschreven om de traditie te verdedigen of te bekritisieren, maar om mensen te portretteren die in een overgangsfase zitten. En dat is net zo goed te zien aan de manier waarop jongens meisjes versieren, als aan de kleren die ze dragen.”

Dumisa's seksuele potentie verdwijnt abrupt zodra Mandela gevangen genomen wordt en hij belandt in een langdurige depressie. Pas als Mandela weer vrij is, keren zijn seksuele krachten terug. In een ontroerende passage beschrijft Nkosi hoe Dumisa bij het zien van Mandela's vrijlating in tranen uitbarst en dan niet meer kan stoppen met huilen. Nkosi: “Hij huilt om het verlies van zijn eigen jeugd,

maar ook om Mandela's verloren jeugd, het leven dat hij, net als zoveel anderen, is kwijtgeraakt door de absurde experimenten van apartheid. Niets is zo absurd geweest als apartheid. Alles stond stil. Het was niet eens economisch rendabel.”

Zelf heeft Nkosi die absurditeit aan den lijve gevoeld toen hij in 1961 niet mocht terugkeren naar Zuid-Afrika. Hij vertrok een jaar voordat Mandela gevangen genomen werd en kwam een jaar na diens vrijlating voor het eerst terug. De vraag of zijn boek ook iets met hemzelf en zijn ballingschap (het overschrijden van grenzen, het zich te goed verstoppen in *white man's land*) te maken heeft, wuift hij weg. “Nee, ik heb me nooit een ‘verloren object’ gevoeld. Ik heb nooit spijt gehad; het was een logische stap in mijn ontwikkeling als schrijver; ik wilde mijn horizon verbreden. Maar ik was wel kwaad dat ik niet terugkon. Ik hield van mijn leven als toneelschrijver in Johannesburg. We werden in elkaar geslagen door de politie, maar omdat we schrijvers waren, konden we dat ook weer in mooi proza omzetten; het was avontuur. Ook het land verlaten was in zekere zin een avontuur. Zelfs mensen die, anders dan ik, echt hebben moeten vluchten, kennen die momenten waarop escape voor een ogenblik escapade wordt. Je praat er als balling niet zo snel over, maar als je grensdraden doorknipt, een rivier overzwemt, langs een grenspost sluipt – en het lukt, dan geeft dat ook een kick, ongeacht het leed dat ermee gemoeid is. Het heeft iets te maken met jong zijn.”

Lewis Nkosi – *Mandela's ego*. A novel. Umuzi, Kaapstad, 2006.

De schrijver is op 6 oktober te gast van het literair café tijdens de manifestatie Africa on the Move. Zie advertentie op pagina 14 of www.niza.nl

Nujoma's miljoenenspel

Op welk moment gaat Black Economic Empowerment oftewel BEE over in Black Elite Enrichment – verrijking van de zwarte elite – of, zoals een plaatselijke grappenmaker zei, Blackmail Economic Enterprises? Sam Nujoma, voormalig president van Namibië, weet er naar verluidt meer van.

Sinds begin dit jaar staat de Namibische pers vol berichten over een uiterst lucratief contract, in september 2004 in alle stilte afgesloten door Namibia Liquid Fuels (NLF). Deze BEE-firma mag de komende drie jaar de helft van de 830 miljoen ton vloeibare brandstof importeren die Namibië nodig heeft. Het gaat hier om een controversiële joint-venture met de Zuid-Afrikaanse producent van synthetische brandstoffen Sasol. Het merendeel van de aandelen – zo hebben de media hier onthuld – is in handen van een kringetje rond de voormalige president van Namibië, Sam Nujoma.

De NLF staat onder leiding van de voormalige vakbondsman Ranga Haikali. De aandelen zijn deels in handen van een zogenaamde ‘ontwikkelingstrust’, waarachter een hele rij begunstigen schuilgaat. Onder hen de directe familie van vier vrouwelijke ministers, allen benoemd door Nujoma tijdens zijn laatste ambtstermijn.

Het contract, met een waarde van meer dan dertig miljoen euro per jaar, wordt momenteel bekeken door de onlangs ingestelde anti-corruptiecommissie. De Namibiërs verwachten niet dat dit tot opzienbarende conclusies zal leiden. President Pohamba heeft zich op hoge toon uitgesproken tegen corruptie, maar desondanks heeft de commissie in de eerste acht maanden van haar bestaan slechts één sjoemelende secretaris van een schoolbestuur en één lagere overheidsambtenaar aangehouden. NLF-voorzitter Haikali zegt dat hij niets te verbergen heeft.

Het NLF-contract is niet meer dan het meest recente, zij het het omvangrijkste, van een hele reeks BEE-contracten beklonken in de nadagen van de presidentstermijn van Nujoma. Al die contracten hebben één gemeenschappelijk trekje: de begunstigen hebben goede connecties met regeringspartij Swapo en persoonlijke banden met *The Old Man*, zoals Nujoma inmiddels heet.

De grootschalige privatisering, waarbij openbare middelen in particuliere handen zijn gebracht, was officieel nodig om economisch onrecht uit het verleden recht te zetten. Maar het heeft totaal niets veranderd aan de flagrante sociaal-economische ongelijkheid in Namibië, luidde het verwijt van politiek-wetenschapper Henning Melber in een recente lezing. Hij staat met deze mening niet alleen: Swapo-oorlogsveteranen hebben onlangs geëist dat zulke deals ook hun kant op komen. Het kwam ze te staan op een scherpe openbare terechtwijzing van Nujoma: hoe durfden ze zo'n schaamteloos egoïsme tentoon te spreiden? Als hij zich al van de ironie bewust was, gaf Nujoma daar in elk geval geen blijk van. *John Grobler*